

"Maamme" ja kuva Suomesta

Teivas Oksala

Johan Ludvig Runeberg on Pohjolan suurimpia runoilijoita, skandinaavinen ja eurooppalainen klassikko. Jo runoilijan elinaikana hänen teoksiaan käännettiin Euroopan eri kielille. *Vänrikki Stoolin tarinat* on vain kaksi kertaa kokonaan suomennettu, mutta saksannettu kokonaista yksitoista eri kertaa. Runebergin suomentamisesta tuli suuri kansallinen tehtävä, joka jatkuu yhä.

Runebergin asema kansallisrunoilijana perustuu ennen muuta *Vänrikki Stoolin tarinoihin* ja Maamme-runoon, joka kokoelman prologina määrää niiden kehyksen ja sävellajin. *Tarinoissa* sinänsä on monia ääniä, eikä niitä pidä leimata sotahulluuden korkeaksi veisuksi yksin "Porilaisten marssin" tai "Sotilaspojan" perusteella. Nimensä mukaisesti ja parhaasta päästä *Tarinat* ovat Vänrikin suuhun sijoitettuja sotajuttuja, ja sellaisina niitä pitäisi lukea ilman yltiöisänmaallisia yllälyöntejä. Kaikkea ei pidä ottaa kirjaimellisesti tai kuolemanvakavasti: pieni varaus tai suhteutus on sotajuttujen yhteydessä paikallaan.

Kokoelmassa on monia teemoja: kuva Suomesta "tuhansien järvien maana", rauhan ja ihmisyyden idea, upseerien ja rivimiesten välinen solidaarisuus, petoksen iljettävyys, korkeimman sotilasjohdon pätemättömyys, suomalainen sisu ja sankarikuoleman paradoksi ("det är att dö, och dock ej dö"). Runoilijan onnistuu kääntää hävitty sota pelottomien soturien moraaliseksi voitoksi, joka huipentuu rauhan miehen, maaherra Wibeliuksen, kuolemattomissa sanoissa ("Maaherra" 69–72):

"Ni segrat, makten tillhör er i dag,
jag är beredd, gör med mig hvad ni vill!
Men lag skall öfverleva mig, som jag
långt efter den blef till."

"Te voititte, on teidän valta nyt,
se mulle tehkää, mikä miellyttää!
Vaan laki, johon olen syntynyt,
jälkeeni tänne jää."
(suom. Teivas Oksala)

Kun vastapuolen ylipäällikkö luopuu uhkavaatimuksestaan, viholliset löytävät ihmisen toisistaan, ja ihmisyyden ääni saa sotarunoelmassa sille kuuluvan sijan.

"Maamme" ei ole vain kokoelmansa prologi, vaan myös itsenäinen runo, joka Fredrik Paciuksen säveltämänä kohosi kansallishymniksi. Sellaisena siitä tuli tekijänsä tunnetuin ja eniten vieraille kielille tulkittu runo. Muutkin kuin Pacius ovat kokeneet sitä säveltää. Itse asiassa Runeberg sepitti runon stroofit omatekoiseen säveleen, joka hyvin soveltuu yhteislauluksi. Koska Paciuksen sävellyksen ja Runebergin runon asema kansallislauluna aika ajoin kyseenalaistetaan, viimeksi juhluvuoden kynnyksellä, lienee paikallaan lukea runo alusta loppuun ja pysähtyä pohtimaan sen sanomaa.

Ei keisarihymni eikä vallankumousmarssi

Kun laulamme – juhlahuumassa tai velvollisuudesta – laulun ensimmäisen ja viimeisen säkeistön, unohdamme välille jäävät stroofit, joita on sentään yhdeksän eli yhtä monta kuin antiikissa oli runottaria. Ovatko ne myös runottarien arvoiset vai sanahelinää? Kulkeeko niiden kautta orgaaninen ideakehittely alun juhlavirityksestä "Oi maamme, Suomi, synnyinmaa,/ soi sana kultainen" loppuhuipennukseen "ja kerran laulus, synnyinmaa,/ korkeemman kaiun saa"?

Kun 1800-luvun alussa pyrittiin luomaan kansallislauluja romantiikan hengessä, perinteisinä ja toisilleen vastakohtaisina mal-

leina olivat Englannin "God save the King" ja "Marseljeesi". Edellistä ehdittiin ruotsiksi ja suomeksi sanoitettuna jo laulaa Ruotsi-Suomenkin kansallislauluna, jälkimmäiseen oli mm. Topelius sepittänyt ruotsinkieliset sanat. Vastakkain asettuivat taantumuksellinen monarkkia ja vallankumouksen vielä veres mutta verinen muisto.

Suomessakin tehtiin kymmenkunta yritystä kansallislaulun aikaansaamiseksi jo ennen Runebergiä, joka pyrki kultaiselle keskitielle äärimmäisyyksien välillä.

"Maamme" ei ole keisari- eikä kuningashymni – kuten monet kansallislaulut – mutta ei myöskään vallankumousmarssi "Marseljeesin" tai sosialististen valtioiden kansallislaulujen tapaan. Se ei kumarra dynastialle mutta ei myöskään yllytä kansalaisia taisteluun sortajia vastaan. "Maamme" on ylistys, hymni isänmaalle, voisipa sanoa demokraattiselle ja itsenäiselle synnyinmaalle, joka vuonna 1848 oli vasta ideana olemassa mutta joka autonomiana oli vastikään "korotettu kansakuntien joukkoon": runon läpi käytetty me-pronominini ei merkitse alamaisia, mutta ei myöskään hurjistunutta kansanjoukkoa, vaan Suomen kansaa, joka on tietoinen kohtalostaan ja historiastaan.

Jos eläydymme historiaan, ei voi olla kysymättä, miten on mahdollista, että Paciuksen sävelin laulettu "Vårt land" tyydytti vallankumousvuonna 1848 sekä radikaalia ylioppilasnuorisoa että hallitusta, jonka oli vastattava Suomen kehityksestä suuriruhtinaalle? Oliko kyseessä viisas, mutta laiha kompromissi, joka ei voinut loukata ketään? Ei – koska ylioppilaiden tiedetään riehaantuneen niin, että he lauloivat hymnin monia kertoja, ottivat sen heti omakseen. Nuoret eivät syty laihoista kompromisseista.

Runeberg – suuri demokraatti – sepitti runon kansallislauluksi samaan mittaan, johon Mihály Vörösmarty oli sepittänyt Unkarin kansallishymnin ja Johann Kasper Lavater Sveitsin kansallislaulun. Kyseinen jambinen mitta tukee omalta osaltaan käsitystä, että kyseessä on kansallisvaltion hymni synnyinmaalle (*fosterland*). Mutta tuo sama ruotsin kieleen erinomaisesti sopiva jambimitta on ongelma suomentajille. Tarkastelenkin Maamme-runoa näiden ongelmien valossa, intertekstuaalisesti, tekstienvälisesti, vertaamalla alkutekstiä ja suomennoksia toisiinsa. Suomennokset ovat Julius Krohnin työryhmän suomennos, joka kulkee Paavo Cajanderin nimissä, Eino Leinon ja Otto Mannisen tulkinnat sekä omat "säveltapailuni". Muut käännökset – kuten Valter Juvan

huomionarvoisen version – olen jättänyt vertailun ulkopuolelle, jotta tarkastelu ei hajoaisi liikaa. Väärinkäsitysten välttämiseksi totean: Cajanderin nimissä kulkeva, mutta Julius Krohnin alun perin laatima käänös on ja saakin olla edelleen kansallishymnin suomenkielinen muoto. Silti Runebergin tekstiä on runona voitava suomentaa yhä uudelleen.

Sisältö ja muoto – haaste suomentajille

Runomitta tarvitsee säkeen alkuun ja loppuun yksitavuisia sanoja, joita ruotsissa on paljon mutta suomessa vähän. Niinpä alkutekstin kaikki säkeet alkavat yksitavuisella sanalla ja loppuvat yksitavuiseen 57 tapauksessa 66:sta. Muutamat säkeet koostuvat kokonaan yksitavuisista sanoista ja saavat siitä retorisen iskevyytensä: "ej sänks en dal, ej sköljs en strand".

Maamme-runon teemana on köyhän ja karun mutta luonnonkauniin synnyinmaan ylistys, mikä ilmaistaan heti kolmen ensimmäisen säkeen avauksessa. Runon kannalta on olennaista, että kuulijan tehtäväksi jää päätellä, mistä maasta on kysymys: "Vårt land, vårt land, vårt fosterland" pitäisi oikeastaan tulkita "Oi maamme, maamme, synnyinmaa" nimeämättä ylistyksen kohdetta. Jotkut ovat tosin väittäneet, että runon yleisluontoinen maisemakuvaus voisi koskea mitä maata tahansa, mikä toteamus ei puolusta paikkaansa, koska runossa määrätietoisesti kehitelty kuva "tuhatjärvisestä Suomesta" pätee ikuisia aikoja varten. Toisen säkeistön ilmaisu "moar, fjäll och skär" pitäisi tulkita "sen nummet, saaret, tunturit" eikä "salot, saaret, manteret" (Krohn-Cajander) tai "salot, saaret, vuoret sen" (Manninen), koska juuri "tunturit" (*fjäll*) tekevät Suomi-kuvasta kokonaisen tuomalla Lapin siihen mukaan. Vastaavalla tavalla Vergilius *Georgica*-eepoksensa suuressa Italian ylistyksessä luo kuvan Alpeista eteläkärkeen ulottuvasta maantieteellisestä kokonaisuudesta mainitsemalla pohjoisen suuret järvet, Comon (Lacus Larius) ja Gardan (Lacus Benacus).

Avauksen kolmas stroofi huipentaa siihenastisen luonnonkuvauksen, mutta muodostuu hyvin ongelmalliseksi suomentajille:

Vi älska våra strömmars brus
 och våra bäckars språng,
 den mörka skogens dystra sus.
 vår stjärnenatt, vårt sommarljus,
 allt, allt, hvad här som syn, som sång
 vårt hjerta rört engång.

"Det mörka skogens dystra sus" tuo enemminkin mieleen Sibeliuksen *Tapiolan* sointi-suggestion ja Tapio-jumalan epifanian kuin "ikuisten honkain huminat", jota suomentajat suosivat. Häikäisevä antiteesi *vår stjärnenatt, vårt sommarljus* ("täht'yömmе, kesät kirkkakat" Krohnilla ja Cajanderilla tai "yöt tuikkaa, kesät kimmeltää" Mannisella) loihitti pikemmin tajuntaamme kuvan valkeasta kesäyöstä – tähtiyön vastakohtana – kuin suvipäivien kimalluksesta. Näiden olennaisten merkitysten tavoittamiseksi tapailisin seuraavanlaista tulkintaa:

On meillä virrat kuohuvat
ja pauhu koskien,
on synkän korven kuiskinat,
yön tähdet, kesät valkeat:
tuo näky kera laulujen
liikuttaa sydämen.

"Korpi" vastanee suomen kielessä parhaiten ilmaisua "den mörka skogen". Huomattakoon, että viides säe koostuu ruotsissa kahdeksasta yksitavuisesta sanasta, kun taas suomessa on tyydyttävä neljään sanaan.

Näkökulma siirtyy Suomen historiaan: avainsanoja ovat sodat, nälkä, kärsimykset ja sisu (4.–6. säkeistöt). Maa itse historian käsin kosketeltavana näyttämönä saa vahvan korostuksen *tämä*-pronominin ja *täällä*-partikkelin myötä. Synteesi ajan ja paikan välillä koetaan väkevästi kuudennessa stroofissa:

Och det var här det blodet flöt,
ja här för oss det var,
och det var här sin fröjd det njöt,
och det var här sin suck det gjöt,
det folk, som våre bördor bar
långt före våra dar.

Suomentajien on vaikea saavuttaa vastavaa korostusta. Mutta kun jatkossa palataan sisäjärvimaismaan, vetten partaalle, tämäkin onnistuu loistavasti Krohnin ja Cajanderin käännoksessä:

Ja tässä, tässä on tämä maa,
sen näkee silmämme;
me kättä voimme ojentaa
ja vettä, rantaa osoittaa
ja sanoa: kas tuossa' on se,
maa armas isäimme!

Tämä säkeistö on Ella Erosen kuuluisan tulkinnan tähtihetki, kuten voimme äänitteistä todeta. Suomennoksessa on toistettu ensi säkeistön sanat "vettä, rantaa", mikä jäntevöittää ideaa. Lainattu säkeistö saa syvemmän

merkityksen, kun siinä vetoavasti kuvattua järvimaismaa verrataan heti seuraavassa eli yhdeksännessä stroofissa pilvientakaiseen onnelaan, utopiaan, tuonpuoleiseen: "Och fördes vi att bo i glans/ bland guldmoln i det blå (...)". Suomenkielisellä puolella tahtoisin tähän mukaan "taivaan sinen" esim. seuraavaan tapaan: "Jos päästä taivaan sineen vois,/ taa kultapilvien,/ ja elo tähtein tanssi ois,/ jäis huokaus ja itku pois,/ vain tänne, maahan köyhyyden/ veis kaipuu sydämen."

Tämä idea on sopusoinnussa Runebergin uskonnollisen käsityksen kanssa, jonka mukaan Jumalaa ei kannattanut etsiä pilvien takaa eikä tähtien tuolta puolen, koska Hän oli – kaikkiallisena mutta persoonallisena – aina aivan lähellä meitä. Ajatus maanpäällisen paratiisin arvosta ja sen tajuamisesta saa uutta kantavuutta ekologisena aikanamme.

Hymni-käsitteen edellyttämä loppuhuipennus täyttää kaksi viimeistä säkeistöä. Suomi-kuva huipentuu sanoihin "O land, du tusen sjöars land,/ der sång och trohet byggt", jotka Krohnin ja Cajanderin suomennos onnistuu tulkitsemaan miltei alkutekstiä paremmin: "Totuuden, runon kotimaa,/ maa tuhatjärvinen." Köyhyyden idea soi nyt kokonaan uudessa sävellajissa: "var för din fattigdom ej skyggt,/ var fritt, var gladt, var tryggt!" Ei pidä unohtaa, että Runeberg oli lapsena ja

nuorena kokenut köyhyyden omakohtaisesti, mikä kuvastuu vakuuttavalla tavalla Saarijärvi-kirjoitelmassa ja *Hirvenhiitäjissä* (molemmat vuodelta 1832).

Runon loppuakordina on komparatiivinen idea, jonka mukaan Suomen ei pidä pyrkiä ylimmäksi maailmassa, vaan ylemmäksi, aina kohti valoisampaa tulevaisuutta: "och högre klinga skall en gång/ vår fosterländska sång." Käännös on äärimmäisen hieno, ja myös suomentajat ovat sen hienosti tulkinneet. Julius Krohn ja Paavo Cajander: "Ja kerran laulus, synnyinmaa,/ korkeeman kaiun saa." Eino Leino ja Manninen häntä seuraten vielä tarkemmin: "Ja korkeamman kaiun saa,/ sun laulus, synnyinmaa."

Maamme vai Finlandia?

Suomi-kuva on olennaisesti Runebergin luomus. Se sai alkunsa Saarijärvellä vuosina 1823–1825, kun nuori kotiopettaja sai kokea kaikki vuodenajat keskellä kauneinta sisäsuomalaista järvi-luontoa, ja se purkautui ja jäsenyi myöhemmin

sellaisissa mestariteoksissa kuin *Hannan* kolmas laulu, Maamme-runossa ja Den femte juli -runon heinäkuuisessa kesässä.

Maamme-runon ja -laulu on kokenut omat kohtalonsa Kukanpäivän kantaesityksen jälkeen 1848. Ensin runoilijoiden kilvoittelu sen suomentamisesta. Jo 1880-luvulla fennomaanit vaativat ruotsinkielisen hymnin syrjäyttämistä kansallislaulun arvosijalta. Lönnrot ja *Kalevala* oli asetettava Runebergin ja *Vänrikkien* paikalle.

Jean Sibelius kiivaili 1912 Runebergin puolesta Heikki Klemettiä vastaan, joka oli asettanut Runebergin aseman kyseenalaiseksi. Klemetti – armoitettu kiivailija hänkin – jopa kieltäytyi kuoroineen joksikin aikaa esittämästä Sibeliuista.

Antirunebergiläisyys kärjistyi itsenäisyytemme alkuaikoina, jolloin Turun ylioppilaat vuonna 1928 vaativat Runebergin ja Paciuksen laulun korvaamista V. A. Koskenniemen sepittämällä ja Armas Järnefeltin sävelittämällä "Isänmaan virrellä": "Sun kasvois eessä, Suomenmaa, on isät astuneet". Hanke raukesi.

Maamme-runon tähtihetki koettiin jääpallomaaottelun yhteydessä Ruotsissa keskitalvella 1940. Kun Suomi taisteli olemassaolonsa puolesta, Ella Eronen esitti koko runon ruotsiksi ja yhden säkeistön suomeksi ennen ottelun alkua. Yleisö tajusi ja koki syvästi suuren aaterunon sanoman. Maamme-laulun asemaa ei sen jälkeen ole kyseenalaistettu ennen kuin nyt kansallisrunoilijan 200-vuotisjuhlan kynnyksellä.

Olisiko "Maamme" korvattava Sibeliuksen säveltämällä ja V. A. Koskenniemen vuonna 1940 "jälkisanoittamalla" Finlandia-hymnillä?

Paciuksen "Vårt land" ei vedä sävellyksensä vertoja Sibeliuksen hymnille, joka tuntuu kumpuavan suoraan sydämeistämme mutta – ei luonnu yhtä hyvin yleisön yhteislauluksi – ei varsinkaan ulkona – kuin Paciuksen rytmikkäämpi säveltulkinta, joka puolestaan on alun perin tarkoitettu yhteislauluksi. Mitä sisältöön tulee, Runebergin runo – siihen kiteytyy kuva Suomesta "tuhansien järvien maana" – tähtäsi omana aikanaan kauas tulevaisuuteen ja voittaa yhä runona useimmat muut kansallishymnit. On rikkautta, että meillä on monia kansallisia symboleja, ja sykhdyttävää, että yleisö kaikissa maanosissa nousee spontaanisti seisomaan Tapiolan kuoron laulaessa Finlandia-hymniä.

*

Kuten alussa todettiin, "Maamme" ei ole "Keisarihymni" mutta ei myöskään vallankumouslaulu kuten "Marseljeesi", vaan syvästä tietoisuudesta kumpuava hymni isänmaalle, "tuhansien järvien maalle", joka on kokenut kovia aikoja, mutta katsoo luottavaisena tulevaisuuteen. Sen turvin on hyvä lähteä purjehtimaan kolmannen vuosituhannen merta kohti tuntematonta tulevaisuutta.

Kirjoittaja on klassisten kielten ja antiikin kirjallisuuden dosentti. Esitys pohjautuu juhlapuheeseen, joka pidettiin Porvoon kaupungin itsenäisyyspäiväjuhlassa 6.12.2003.

Mitä kuuluu Irakin kulttuuriperinnölle?

Suomen Lähi-idän instituutin ystävät ry:n vuosikokous

3.3.2004 klo 17.00

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, huone 505.

Klo 18.00 yleisötilaisuus samassa tilassa: Fil. tri Raija Mattila Helsingin yliopistosta esitelmöi aiheesta "Mitä kuuluu Irakin kulttuuriperinnölle?"

Lisätietoja: liisa.auruksenaho@helsinki.fi